

Чернівецький державний університет
імені Ю.Федьковича

На правах рукопису

ГАВРИЛІВ БОГДАН МИХАЙЛОВИЧ

**РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО
ІСТОРИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА
НА ПРИКАРПАТТІ
(XIX - початок XX ст.)**

07.00.01 - Історія України

Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Чернівці - 1996

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в *Прикарпатському університеті імені В.Стефаника (Івано-Франківськ)*

Науковий керівник *академік АН вищої школи України, доктор історичних наук, професор*
Грабовецький Володимир Васильович

Офіційні опоненти *доктор історичних наук, професор*
Холевчук Василь Миколайович

кандидат історичних наук, доцент
Кісь Ярослав Іванович

Провідна організація — *Ужгородський державний університет*

Захист відбудеться *«20» вересня* 1996 р. о *10* годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 07.01.02 в *Чернівецькому державному університеті ім. Ю.Федьковича* за адресою: 274000, м. Чернівці, вул. Кафедральна, 2 (14 корпус).

З дисертацією можна ознайомитись в *Науковій бібліотеці Чернівецького державного університету* (274000, м. Чернівці, вул. Лесі Українки, 23).

Автореферат розіслано *«16» серпня* 1996 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

І.В. Жалоба

Актуальність теми дослідження. Одним із важливих завдань української історичної науки є вивчення історико-краєзнавчої діяльності та наукового доробку кращих представників галицьких дослідників, зокрема, Прикарпаття, які займають помітне місце у розвитку української історіографії XIX - початку XX ст. Етнокультурні дослідження регіонів та історичне краєзнавство як наука і діяльність через пізнання рідного краю відіграють велику роль у вихованні патріотизму, збереженні історико-культурних цінностей. Тому повернення цих матеріалів у науковий обіг сприятиме подальшому розвитку історичної науки як у регіоні, так і всієї української історії, яка відроджується в наш час.

Розвиток вітчизняної історико-краєзнавчої науки і народознавчої діяльності поки що недостатньо вивчений, хоча вже в XIX ст. спостерігається велике зацікавлення різними проблемами історії Прикарпаття¹.

Автор не претендує на вичерпне дослідження усіх питань теми, бо їх коло широке, зокрема, публікації іноземних істориків, які проявляли інтерес до вивчення Прикарпаття і становлять предмет окремої спеціальної роботи, а обумовлений обсяг дисертації змушував зосередити головну увагу на діяльності та науковому доробку лише вітчизняних краєзнавців.

Предмет дисертаційного дослідження складають закономірності зародження і розвитку українського історичного краєзнавства на Прикарпатті та рівень відображення в працях його представників об'єктивного процесу історичного розвитку краю, місця і ролі

¹ Мається на увазі територія Прикарпаття, яка за нинішнім адміністративним поділом є Івано-Франківською областю, що у минулому була історичною частиною Червоної Русі та Галицько-Волинського князівства, а після у складі Польщі - Руського воєводства. З 1772 р. внаслідок поділу Польщі наша земля стала частиною австрійської провінції під назвою "Королівство Галичини і Лодомерії" (повіти Станіславський, Коломийський, Горденківський, Снятинський, Долинський, Калуський, Рогатинський, Богородчанський і Тлумачький)

історико-краєзнавчих досліджень в системі історичної науки.

Об'єктом дисертаційного дослідження є наукова історико-краєзнавча спадщина галицьких дослідників, а також тих українських вчених, які працювали за межами регіону, але виявляли інтерес до вивчення історії Прикарпаття, незалежно від їх приналежності до суспільно-політичних течій та наукових шкіл, які діяли у період австро-угорського панування в Галичині.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють XIX - початок XX ст. Це був період, коли на основі національного пробудження (в нових політичних умовах переходу краю під владу Австрії) спостерігаються процеси наростання українських історико-краєзнавчих досліджень на Прикарпатті, що співпали із зародженням і становленням романтизму і які набули свого більш широкого розвитку у другій половині XIX - початку XX століть і були перервані першою світовою війною.

Ступінь наукової розробки теми. Окремі публікації про стан і характер вивчення історичних процесів на Прикарпатті в усіх його аспектах та у контексті українського національного відродження стали появлятися ще у першій половині XIX століття. Форми і зміст історіографічних досліджень про краєзнавчу діяльність вчених-професіоналів та любителів різноманітні. Це теоретичні розробки і рецензії, публікації документальних матеріалів, монографії, підручники, посібники, календарі, щоденники, записи фольклорно-етнографічних матеріалів тощо.

Разом з тим в існуючій історіографії досі не було жодної узагальнюючої праці, яка хоча б частково висвітлювала власне розвиток українського історичного краєзнавства на Прикарпатті у вказаний період. Діяльність українських краєзнавців у Галичині і Прикарпатті та їх наукова спадщина також ще не стали об'єктом спеціального комплексного дослідження.

Перші публікації членів "Руської трійці" привернули увагу сучасників. А вже у "Русалці Дністровій" її автори М.Шашкевич, І.Вагилевич та Я.Головацький надрукували не тільки зібраними фольклорно-етнографічні матеріали, а і наукову передмову "Передговор к народним руським пісьням"¹. Тут вони вперше дали позитивну оцінку народознавцям - М.Верещинському та Г.Ількевичу. Із сучасників найбільше писав про І.Вагилевича та М.Шашкевича, зокрема, про їх краєзнавчу діяльність Я.Головацький². Пізніше про І.Вагилевича писали О.Огоновський³, І.Франко⁴, В.Ваврик⁵, а також відомий історик міст Галичини Садок Баронч⁶. А.Бельовський⁷ та Я.Захаріясевиць⁸.

На початку ХХ століття належно оцінив краєзнавчу діяльність Г.Ількевича, сучасника і сподвижника членів "Руської трійці" А.Франко⁹. Про етнографічний доробок Г.Ількевича та народознавчі пошуки інших дослідників з Коломиїщини писали Я.Головацький¹⁰, М.Возняк¹¹ та М.Білоус¹². Проблеми національного відродження знайшли своє відображення у краєзнавчих та науково-історичних дослідженнях, а також в діяльності першого з'їзду діячів ук-

¹ Русалка Дністровая. Фотокопія з видання 1837 р. - К., 1972. - С. IX-XX.

² Головацький Я. Судьба одного галицко-руського ученого // Киевская старина. - 1886. - Т.6. - Кн.7; Виклади давньоруських легенд або міфологія, укладена Я.Ф.Головацьким. - К., 1991.

³ Огоновський О. Історія літератури руской. - Львів, 1894. - Т. IV. - С.119-150.

⁴ Франко І. До біографії Івана Вагилевича // Записки НТШ. - Львів, 1907. - Кн.5.

⁵ Ваврик В.Р. Жизнь и деятельность Ивана Николаевича Далибора Вагилевича. - Львов, 1934.

⁶ Barancz Sadok. Pamiatki miasta Stanislawowa. - Lwow. - S.190.

⁷ Beilowski A. Wspomnienie o Ianie Wagilewizu // Dziennik litewski. - 1886. - 24. - S.373.

⁸ Zaharjasiewicz Jan. Musa czy Meduza? (Kartka z moia wspomnien) // Dla Stryja. - Lwow, 1886. - S.49-56.

⁹ Франко А. Григорій Ількевич як етнограф // Записки НТШ. - Львів, 1912. - Т.109. - Кн.3, Т.110. - Кн.5.

¹⁰ Головацький Я. Пережитое и перестраданное // Письменники Західної України 30-50-х років XIX ст. - К.6 1965.

¹¹ Возняк М. До історії видання Ількевичевих приповідок // Записки НТШ. - Львів, 1911. - Т.106. - Кн.6.

¹² Білоус М.И. Иосафат Кобринский. Его жите и дела. - Коломыя, 1901.

раїнської культури восени 1848 р. у Львові, що відомий під назвою "Собор Руських вчених", на якому Прикарпаття представляли вчителі-краєзнавці Микола Синовідський і Василь Ільницький, який залишив письмовий звіт¹. Про хід цієї наукової конференції дізнаємося з опису Я. Головацького про секційну роботу дослідників².

В XIX столітті серед представників цілої низки іноземних та українських діячів і народознавців працювало всього декілька професійних істориків - А. Петрушевич, Д. Зубрицький, Ю. Целевич, І. Шараневич, про яких найчастіше згадував І. Франко в історичній праці "Галицьке краєзнавство"³.

Про історико-краєзнавчу діяльність відомого галицького вченого, уродженця Прикарпаття Ісидора Шараневича почали писати ще за його життя П. Полянський⁴, О. Барвінський⁵, а пізніше високу оцінку його науковим заслугам дали М. Грушевський⁶, І. Франко⁷, В. Гнатюк⁸ та М. Кравець⁹.

Творчий доробок галицького історика Ю. Целевича майже з вичерпною повнотою розглянув його учень і послідовник Б. Барвінський¹⁰.

Діяльність української громадівської учнівської організації

¹ Созанський І. З літературної спадщини Василя Ільницького // Записки НТШ. - Львів, 1905. - Т. 66. - Кн. 4.

² Головацький Я. Ф. Исторический очерк основания "Галицько-руської Матиці". - Львів, 1850.

³ Франко І. Галицьке краєзнавство // Франко І. Збір. творів: у 50 т. - К., 1986. - Т. 46. - Кн. 2.

⁴ Полянський П. Д-р Ісидор Шараневич // Новий Галичанин, 1889. - №18-23.

⁵ Барвінський О. Ісидор Шараневич // Руська читанка для вищих гімназій. - Львів, 1871.

⁶ Грушевський М. Ісидор Шараневич - заслужений галицький історик // Записки НТШ. - Львів, 1902. - Т. 45.

⁷ Франко І. Шість листів покійного І. Шараневича з рр. 1862-1864 // Записки НТШ. - Львів, 1902. - Т. 46.

⁸ Літературно-науковий вісник (далі - ЛНВ). - Львів, 1902. - Т. 17. - С. 12.

⁹ Кравець М. І. Шараневич // Архіви України. - 1969. - №4.

¹⁰ Барвінський Б. Д-р Юліян Целевич. Його наукова діяльність на полі української історіографії і етнографії в світлі давніших і новіших дослідів. - Львів, 1927.

при станіславській гімназії у середині 60-х років XIX століття, зокрема, її історико-краєзнавча спрямованість знайшла відображення у праці О.Терлецького¹, у "Споминах про громаду станіславців в роках межі 1867-1877" Р.Заклинського² та у спогадах і листах М.Драгоманова³. Цінні бібліографічні відомості про публікації практично всіх галицьких істориків-краєзнавців подає у своїй відомій "Галицько-руській бібліографії XIX ст." І.Левицький⁴, перші два випуски якої були надруковані у 1888 р. завдяки Ставропігійському Інституту у Львові при особистому сприянні професора І.Шараневича. І.Левицький перший у Галичині працював також над укладанням біографічного словника видатних діячів краю, проект якого охоплював 2000 біографій, серед яких було чимало краєзнавців. Але автору вдалося опублікувати лише незначну частину матеріалів на літери "А" та "Б"⁵ і окреме історіографічне дослідження про відомого громадського діяча та історика О.Барвінського⁶. Серед професійних галицьких істориків перший звернув увагу на краєзнавчі історичні записи в церковних книгах А.Петрушевич⁷. На думку академіка І.Крип'якевича⁸ характер першоджерел мають також численні монастирські літописи, в яких збережені документи з важливих місцевих подій.

¹ Терлецький Ом. Галицько-руське письменство 1848-1865 рр. // ЛНВ. - Львів, 1903. - Т. 24.

² ЦДІА України у Львові. - Ф. 309. - Оп. 1. - Спр. 1359. - Арк. 1-25.

³ Австро-угорські спомини (1867-1877) М. Драгоманова. - Львів, 1889; Переписка Михайла Драгоманова з Мелітоном Бучинським. 1871-1877. - Львів, 1910.

⁴ Левицький І. Ем. Галицько-русская бібліографія XIX століття с увзглядненіем руских изданій, появилившихся в Угорщине и Буковине (1801-1886). - Львов, 1888. - Т. 1; 1895. - Т. 2.

⁵ Левицький І. Прикарпатська Русь в XIX віці в біографіях і портретах її діячів. - Львів, 1898-1901. - Вип. 1-4.

⁶ Левицький І. Е. Александер Барвінський в історії культурного движени руского народа на Прикарпаттѣ. - Львів, 1901.

⁷ Петрушевич А. Разсуждение о важности исторических записок и надписей jako источника для нашей истории // Науковий збірник издаваемый литературным обществом Галицько-Русской Матиці. - Львов, 1895.

⁸ Крип'якевич І. Джерела з історії Галичини періоду феодалізму (до 1772 р.). - К., 1962.

У кінці XIX - на початку XX століття про історико-краєзнавчу діяльність дійсних членів НТШ, їхні дослідження та особистий внесок в національно-культурне відродження найбільше писали Іван Франко¹ та Михайло Грушевський².

Народознавчі дослідження Прикарпаття у 20-30-х роках XX ст. проводилися у складних умовах антиукраїнської політики окупаційного режиму Польщі. В цей період найбільш помітною була краєзнавча діяльність І. Крип'якевича³, М. Драгана⁴, Я. Пастернака⁵, Л. Чачковського і Я. Хмилевського⁶.

У радянський період дослідження діяльності громадсько-культурних діячів XIX - початку XX століття, які жили і працювали на Прикарпатті, в більшій мірі спрямовувалися на вивчення їхніх філологічних та літературних здобутків. Разом з тим, до історико-краєзнавчої спадщини галицьких дослідників, імена яких не замовчувалися, зверталися Г. Гербільський⁷, О. Дей⁸, В. Маланчук⁹, Р. Кирчів¹⁰, О. Петраш¹¹, М. Кравець¹², Я. Ісаєвич¹³, В. Грабовецький¹⁴.

¹ Франко І. Етнографічний рух у Галичині в XIX в. Повідомлення на Міжнародному Паризькому конгресі 1900 року // Молода Галичина. - Львів, 1992. - 12 березня.

² Грушевський М. Наукова діяльність Товариства імені Шевченка в 1896 і 1897 рр. // Записки НТШ. - Львів, 1898. - Т. 21. - Кн. 1.

³ Крип'якевич І. Княжий город Галич. - Львів, 1923.

⁴ Драган М. Українські дерев'яні церкви. - Львів, 1937. - Ч. 1-2.

⁵ Пастернак Я. Коротка археологія західно-українських земель. - Львів, 1932.

⁶ Чачковський Л., Хмилевський Я. Княжий Галич. - Станіславів, 1938.

⁷ Гербільський Г. Розвиток прогресивних ідей у Галичині у першій половині XIX ст. - Львів, 1964; його ж. Передова суспільна думка в Галичині (30 - сер. 40-х років XIX ст.). - Львів, 1969.

⁸ Дей О. Іван Франко і народна творчість. - К., 1955.

⁹ Маланчук В. Розвиток етнографічної думки в Галичині в XIX - початку XX століття. - К., 1977.

¹⁰ Кирчів Р. Ф. Етнографічне дослідження Бойківщини. - К., 1978; його ж. Етнографічно-фольклористична діяльність "Руської трійці". - К., 1990.

¹¹ Петраш О. "Руська трійця". - К., 1986.

¹² Кравець М. Іван Франко - історик України. - Львів, 1971.

¹³ Ісаєвич Я. Д. І. Зубрицький і його діяльність в галузі спеціальних історичних дисциплін // Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР. - 1963. - 1.

¹⁴ Грабовецький В. В. Антифеодална боротьба українського опришківства XVI-XIX ст. - Львів, 1966; його ж. Гуцульщина XII-XIX століть. - Львів, 1982; його ж. Селянське повстання на Прикарпатті під проводом Мухи 1490-1492 років. - Львів, 1979.

Літературна та громадсько-політична діяльність керівників гуртка "Руська трійця" загалом достатньо висвітлена у дисертаціях З.М.Матисякевича¹ і Г.В.Дем'яна². Проте додаткового вивчення потребує науково-етнографічна та історично-краєзнавча спадщина І.Вагилевича та Я.Головацького, присвячена дослідженню Прикарпаття. Що ж стосується творчого доробку інших представників українського історичного краєзнавства на Прикарпатті (їх не менше 30), включаючи і декількох професійних істориків, то треба відзначити, що вони не були поки що об'єктом дисертаційних досліджень. Звичайно, їм присячувалися статті, а їх імена фіксувалися у бібліографічних довідниках та енциклопедіях у загальному контексті вивчення історії України.

Помітних результатів в опрацюванні деяких проблем історичного краєзнавства на Прикарпатті досягнуто вченими України за останні роки, коли відкрились можливості доступу до матеріалів, заборонених раніше архівних та бібліотечних фондів. Ці обставини сприяли появі нових досліджень Г.Дем'яна³, В.Качкана⁴, П.Арсенича⁵, В.Полека⁶, М.Кугутяка⁷, С.Макарчука⁸ та ін. Узагальнену оцінку історико-краєзнавчого доробку галицьких дослідників подано також в цілому ряді публікацій істориків української діаспо-

¹ Матисякевич З.М. Исторические взгляды Я.Ф.Головацкого. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. - Львов, 1974.

² Дем'ян Г.В. Общественно-политическая и научно-историческая деятельность И.И.Вагилевича. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. - Львов, 1989.

³ Дем'ян Г. Иван Вагилевич - історик і народознавець. - К., 1993.

⁴ Качкан В.А. Українське народознавство в іменах. - К., 1994. - Ч.1; 1995. - Ч.2.

⁵ Арсенич П. Родина Шухевичів. - Коломия, 1995.

⁶ Полек В. Біографічний словник Прикарпаття. - Івано-Франківськ, 1993-1995. - Зошити 1-12 (Додаток до газети "Новий час").

⁷ Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. - Івано-Франківськ, 1993.

⁸ Етнографія України. За редакцією доктора історичних наук, професора С.А.Макарчука. - Львів, 1994.

ри¹. Значним є внесок в розвиток краєзнавчих досліджень Прикарпаття Івано-Франківської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців, під егідою якої з 1990 р. проведено декілька науково-теоретичних конференцій, присвячених визначним історикам другої половини XIX - початку XX ст.², а також помітні публікації академіком В.Грабовецьким перших 6-ти томів "Нарисів історії Прикарпаття"³.

Таким чином, ми бачимо, що за всі попередні десятиліття матеріал був розпорошений дослідниками у різноманітних виданнях, носить переважно вибірковий та оглядовий характер, окреслено лише деякі напрямки до персонального вивчення історико-краєзнавчої діяльності галицьких вчених. Ці обставини спонукали автора до проведення системного дослідження обраної теми, а наукова і практична актуальність проблеми визначили основну мету і завдання роботи.

Мета даного дослідження полягає в тому, щоб, враховуючи наукову новизну і практичну значимість теми, її недостатню вивченість, комплексно і всебічно проаналізувати і систематизувати опубліковані історико-краєзнавчі дослідження минулого та архівні джерела, і на їх основі показати процес зародження і розвитку

¹ Пастернак Я. Старий Галич. Археологічно-історичні дослідження у 1850-1943 рр. - Краків-Львів, 1944; Винар Л. Силуети епох: історичні розвідки. - Дрогобич, 1992; Альманах Станіславівської землі. - Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1975; Енциклопедія українознавства. - Мюнхен-Нью-Йорк, 1949. Під редакцією В.Кубійовича і З.Кузеля; Енциклопедія українознавства: словникова частина. - Париж-Нью-Йорк, 1984. - Т.10; Історичні постаті Галичини XIX-XX ст. - Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1961.

² Тези доповідей та повідомлень науково-теоретичної конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження академіка М.Грушевського. - Івано-Франківськ, 1991; Тези регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 105-річчю з дня народження визначного історика України академіка І.Крип'якевича. - Івано-Франківськ, 1991; Історик, етнограф, педагог. Матеріали міжвузівської наукової конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Юліана Целевича. - Івано-Франківськ, 1993.

³ Грабовецький В.В. Нариси історії Прикарпаття. - Івано-Франківськ, 1992-1995. - Т.1-5, 8.

українського історичного краєзнавства на Прикарпатті у XIX - на початку XX ст.

Ця мета передбачає вирішення таких основних завдань:

- визначити і проаналізувати етапи зростання історико-краєзнавчих досліджень на Прикарпатті, окреслити у персонально-хронологічному і тематично-проблемному плані їх місце у вітчизняній історіографії;

- показати процес розвитку історико-краєзнавчих досліджень і ввести в науковий обіг основні праці українських дослідників Прикарпаття, а також матеріали про їхню краєзнавчу діяльність, направлену на виявлення нових наративних та усних джерел, пам'яток матеріальної культури, розробку нових проблем, пов'язаних з вивченням історії міст і сіл, і, перш за все, стародавнього Галича, етнографії, археології та організації наукових гуртків, товариств, зокрема, Наукового товариства імені Шевченка, що сприяло цілісному вивченню історії Прикарпаття як важливої складової частини не лише історії Галичини, але й історії України в цілому;

- проаналізувати зміст, форми і методи організації історико-краєзнавчої діяльності як окремих дослідників, так і громадських культурно-освітніх та наукових гуртків і об'єднань у Львові, Коломиї, Станіславі (тепер Івано-Франківськ);

- скласти довідник наукових портретів визначних дослідників і краєзнавців, які зробили помітний внесок у вивчення історії Прикарпаття (Бібліографічний довідник і графічні документальні портрети краєзнавців представлені в додатку дисертації).

Джерельну базу дослідження складають документальні матеріали фондів Центрального державного історичного архіву України у Львові, державних архівів Львівської та Івано-Франківської областей, відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. Найбільш цінними є рукописи та

публікації дослідників історії Прикарпаття, які були надруковані в книгах та періодичних виданнях минулого століття. З метою їх виявлення були опрацьовані практично всі наявні каталоги та бібліографічні покажчики видань історико-краєзнавчої літератури XIX-XX століть у наукових бібліотеках Києва, Львова, Івано-Франківська, а також Львівського та Прикарпатського університетів.

Інформативно значимими для теми дослідження є матеріали, вміщені, зокрема, в 223-х томах "Записок Наукового товариства ім. Шевченка", а також основні публікації краєзнавців у періодичній пресі та виданнях, що дозволили уточнити окремі аспекти в історико-краєзнавчих дослідженнях.

Наступну групу джерел складають архівні матеріали особистих фондів, епістолярна спадщина дослідників-краєзнавців Прикарпаття, які містяться у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника та фондів Центрального державного історичного архіву України у Львові.

Таким чином, джерелом для написання дисертації послужили в основному опубліковані праці дослідників-краєзнавців Прикарпаття, бо саме вони мають значний вплив на розвиток історичної думки. Архівні матеріали використовувалися автором в основному для вивчення творчої краєзнавчої діяльності окремих дослідників. В такому поєднанні джерел та наукової літератури стало можливим вирішити завдання дисертаційного дослідження.

У дисертації автор намагався підходити до вирішення дослідницьких завдань і розкриття теми шляхом застосування основних методологічних принципів наукового пізнання, які вироблені вітчизняними та зарубіжними вченими, тобто принципів об'єктивності й історизму, методів аналітичної і синтетичної критики джерел і наукової літератури. Послідовне вивчення процесу розвитку українських історичних краєзнавчих досліджень на Прикар-

патті у XIX - початку XX ст. спонукало автора застосувати персонально-хронологічний метод з використанням фактичних даних, які пов'язані з проблемно-тематичним способом викладу матеріалу.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вперше в історичній літературі здійснена спроба комплексного вивчення процесу зародження і розвитку історично-краєзнавчих досліджень на Прикарпатті в XIX - початку XX ст.: виявлено і впорядковано в проблемно-хронологічному порядку імена не тільки провідних галицьких істориків, але і широко використано персоналії місцевих дослідників краю; в науковий обіг введено нові матеріали, які дають змогу всесторонньо розглянути дослідження Стародавнього Галича, а також краєзнавчу діяльність Коломийського гуртка етнографів у 30-40-х роках XIX ст., які зробили певний внесок у розвиток українського національного відродження.

Основні положення дисертації, що виносяться на захист:

1. Зародження історико-краєзнавчих досліджень на Прикарпатті здійснювалося під впливом європейського просвітництва і романтизму, гуманістичних ідей, а також було викликане потребою спростувати псевдонаукову тезу про так звану "цивілізаційну" роль польської шляхти в краї. Разом з тим, дослідження фахових вчених та краєзнавців-любителів місцевої історії все більше підтверджували і обґрунтовували справжнє походження слов'ян, їх високий рівень культури, особливо у період Галицько-Волинського князівства, що стало надбанням всієї європейської цивілізації.

2. Завдяки діяльності на Прикарпатті членів народознавчого гуртка "Руська трійця", Коломийського осередку етнографів і товариства "Галицько-руська матиця" були закладені основи вивчення історії краю місцевими силами, зокрема, кращими представниками світської і духовної інтелігенції, що сприяло дальшому розвитку фольклорно-етнографічних та археологічних досліджень, організації краєвих народознавчих виставок та перших музеїв.

3. Розвитку історичного краєзнавства, коли українська історична наука розвивалася не у державних, а в ініціативних формах, сприяло створення та діяльність Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ), яке фактично стало організаційним і методичним центром вивчення Прикарпатського краю, а через свої друковані органи сприяло не тільки популяризації цих досліджень, але і підвищенню самосвідомості і національного відродження українського народу.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що документальні, теоретичні і фактичні матеріали можуть бути використані як історичний досвід у діяльності сучасних краєзнавчих організацій і товариств, які продовжують вивчати проблеми історії та етнографії України взагалі, і Прикарпаття, зокрема. Крім того, ці матеріали можуть бути використані у лекціях та спецкурсах з історії України, історичного краєзнавства, історіографії, етнографії, археології та історичної географії, у практиці вузівського навчально-виховного процесу. Матеріали дисертації можуть використати учителі, лектори, краєзнавці при написанні історії окремих населених пунктів, створенні краєзнавчих музеїв та підготовці лекцій про пам'ятки історії та культури, а також при підготовці повного словника біографічних нарисів про дослідників краю тощо.

Основні положення і висновки дисертації обговорені на засіданні кафедри історії України, методологічному семінарі викладачів історичного факультету та на звітно-наукових конференціях кафедр Прикарпатського університету ім. В. Стефаника. Апробація результатів дослідження здійснена на міжнародній, всеукраїнських та регіональних наукових конференціях з проблем історичного краєзнавства, матеріали яких опубліковані.

Наведене вище в дисертації дає підстави висловити ряд практичних рекомендацій:

1. Скласти зведений бібліографічний каталог і опублікувати покажчик всіх українських та іноземних видань і публікацій з історії Прикарпаття.

2. Видати краєзнавчий історико-топонімічний довідник населених пунктів Івано-Франківщини.

3. На доповнення до 10-томного видання "Нарисів історії Прикарпаття" академіка Володимира Грабовецького підготувати краєзнавчу хрестоматію документів та матеріалів з праць дослідників краю у XIX-XX століттях.

4. Видати повний "Довідник істориків-краєзнавців Прикарпаття у XIX-XX століттях".

5. Підготувати навчальний посібник з історичного краєзнавства для студентів гуманітарних факультетів університетів з метою поглибленого вивчення народознавчої проблематики.

Структура дисертації, характер і зміст проблем, які розглядаються в роботі, мета і завдання дослідження визначили хронологічну послідовність викладу матеріалу. Вона складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та додатку - довідника краєзнавців Прикарпаття XIX - початку XX ст.

Основний зміст дисертації.

У "Вступі" обґрунтовується актуальність теми, хронологічні рамки та ступінь її вивчення, визначено предмет, об'єкт і мету дослідження, дана характеристика джерел і літератури, а також вказується її наукова новизна і практичні рекомендації.

У першому розділі "Зародження і розвиток історико-краєзнавчих досліджень на Прикарпатті в першій половині XIX ст." дано характеристику складних національно-політичних і соціально-економічних умов періоду панування в Галичині Австрійською монархією. Новим поштовхом до подальшого розвитку історико-краєзнавчих досліджень на Прикарпатті послужили західноєвро-

пейські просвітницькі і гуманістичні ідеї, а також відродження середньовічних національних традицій. Основними творцями і діячами просвітництва, а потім романтизму, були представники інтелігенції, зокрема, галицького духовенства, які в руслі національного відродження все більше турбувалися про розвиток українознавства, зокрема про вивчення регіональної історії, етнографії і фольклору. В розділі всебічно аналізуються народознавчі дослідження на Прикарпатті організаторів славнозвісного гуртка "Руська трійця", зокрема, історико-краєзнавча діяльність І.Вагилевича та Я.Головацького. Основні маршрути народознавчих мандрівок членів "Руської трійці" пролягали на Прикарпаття, де вони обстежили сотні населених пунктів. Тут їх цікавили ремесла й архітектура, народні звичаї та обряди, одяг і господарство, а також рукописи, книги, старовинні документи. Перші записи обрядових пісень були зроблені І.Вагилевичем у його рідному селі Ясень на Рожнятівщині. Поступово І.Вагилевич з допомогою переважно вчителів зібрав чимало історико-археологічних пам'яток та етнографічних матеріалів, зокрема, унікальну збірку колядок і щедрівок.

В роботі аналізуються зібрані І.Вагилевичем історичні та етнографічні матеріали про опришківські рухи на Гуцульщині, Покутті і Бойківщині у XVIII - початку XIX ст. І.Вагилевич цікавився також й історією виникнення давніх міст Прикарпаття, зокрема, стародавнього Галича. Вчений досліджував історію та архітектуру середньовічного православного чоловічого монастиря в с.Манява Богородчанського району, відомого як Скит Манявський. Певних успіхів досяг І.Вагилевич у вивченні етнографічної групи бойків. Його праці займають важливе місце в українському карпатознавстві ще з першої половини XIX століття.

Другим визначним дослідником Прикарпаття у зазначений період був Я.Головацький, який влітку 1839 р. здійснив сюди ве-

лику наукову подорож, описану ним у нарисі "Мандрівка по Галицькій та Угорській Русі". Своїм дослідженням про життя, побут, звичаї гірського населення Карпат, їх спільні етнографічні прикмети з суміжними галицькими сусідами-гуцулами і бойками Я. Головацький вперше порушив проблему про розширення погляду на етнографічні групи карпатського населення як складової частини єдиного українського народу.

В розділі показано процес зародження у 30-40-х роках XIX ст. на Прикарпатті, майже одночасно з гуртком "Руська трійця", Коломийського осередку етнографів і народознавців, зокрема, діяльність його представників Г. Ількевича, М. Верещинського, Й. Кобринського, М. Синьовідського, К. Блонського та ін.

Разом з тим, було б помилкою надто ідеалізувати чи перебільшувати здобутки прикарпатських краєзнавців того часу, бо вони були аматорами і лише засвоювали наукові методи ведення історико-краєзнавчих досліджень. І тільки в другій половині XIX ст. через велике багатство зібраного матеріалу стало можливим перейти до його критичного опрацювання.

У другому розділі "Історико-краєзнавча проблематика у працях дослідників Прикарпатського краю другої половини XIX ст." аналізується наукова історико-краєзнавча спадщина цілої плеяди галицьких істориків Дениса Зубрицького (1787-1862), Антона Петрушевича (1821-1913), а також уродженців Прикарпаття Ісидора Шараневича (1829-1901) та Юліана Целевича (1843-1892), які, продовжуючи традиції своїх попередників, більш успішно і на професійній основі вивчали джерела з історії краю. Опрацювавши значну кількість джерел, численні акти, переважно з львівських архівів, а також завдяки першим археологічним дослідженням, вони зосередили свою увагу, в основному, на публікаціях матеріалів з історії Галицько-Волинського князівства. Зокрема, це дало можливість А. Петрушевичу видати у 1874-1892 рр. "Сводную

Галицько-Русську летопись", а також цілий ряд краєзнавчих досліджень з історії стародавнього Галича. Найбільшою монографією І.Шараневича була "Історія Галицько-Володимирської Русі", яка хронологічно продовжувала і значно доповнювала історичну працю Д.Зубрицького "Історія Галицького князства". Значне місце в розвитку історико-краєзнавчих досліджень Прикарпаття належить Ю.Целевичу, який опублікував свої синтетичні праці "Історія Ски-ту Манявського" та знамениті "Опришки".

Під впливом революційних подій 1848 року народознавчі процеси в середовищі українського населення Галичини проходили у руслі культурно-національного відродження. Свідченням цього є створення та діяльність літературного товариства "Галицько-руська Матиця" та культурно-освітнього товариства "Просвіта", а пізніше і Наукового товариства імені Шевченка (НТШ). Під впливом діяльності "Руської трійці" та народознавчого осередку в Коломиї активно працював на українознавчій ниві у 60-80-х роках Станіславський громадівський гурток в особі М.Бучинського, О.Терлецького, В.Навроцького, Є.Желехівського, В.Фацієвича і В.Ільницького, які підтримували активні наукові зв'язки з В.Антоновичем та М.Драгомановим.

З метою спростування ніби-то споконвічної приналежності галицьких українських земель княжого періоду до Польської держави перші фахові історики краю, зокрема, А.Петрушевич та професор І.Шараневич, не тільки досліджували історію Стародавнього Галича, але і організували цілу низку краєзнавчих історико-археологічних виставок, які перетворилися у перші українські музеї у Львові - у Народному Домі (1873) та Ставропігійському інституті (1875).

Разом з тим у розділі досліджується внесок у вивчення історії Прикарпаття, який зробили через публікації наукових праць краєзнавці П.Ступницький, С.Витвицький, О.Стефанович,

В.Площанський, брати Михайло і Федір Білоуси, О.Барвінський та І.Левицький. В роботі також відзначено, що українські народознавці підтримували наукові зв'язки з тими іноземними дослідниками, які об'єктивно писали про історію нашого краю, серед них С.Баронч, А.Бельовський, А.Шнайдер, Л.Вайгель, О.Чоловський.

Таким чином, зміст цього розділу дає можливість зробити висновок, що хоч науковий доробок галицьких дослідників і краєзнавців-аматорів часто не виходив за місцеві інтереси чи регіональну історію, але він становив невід'ємну частину вітчизняної історії. Це в цілому сприяло зростанню національної свідомості не тільки світської та духовної інтелігенції, але і широких верств населення, серед яких зростали патріотичні почуття, які вже на початку ХХ століття вилилися у національно-визвольні змагання за відродження української державності.

У третьому розділі "Історія Прикарпаття у наукових дослідженнях галицьких вчених у кінці ХІХ - початку ХХ ст." аналізується науковий доробок та народознавча діяльність членів Наукового товариства імені Шевченка, які утверджували наукові методи ведення історико-краєзнавчих досліджень, що продовжували розвиватися не в державних, а в ініціативних формах. Підкреслюється, що польська наука в Галичині розвивалася в більш привілейованому середовищі і спиралася з 1873 року на діяльність Краківської Академії наук, два університети та чисельні гімназії, цілий ряд вчених товариств, тому українська громадськість справедливо почала докладати зусиль до створення у Галичині Наукового товариства імені Тараса Шевченка.

Цілу низку історико-краєзнавчих досліджень Прикарпаття зробили члени Етнографічної комісії НТШ, яку очолював І.Франко і який перший вжив термін "Галицьке краєзнавство" (1892). Поступово цей термін почав набирати визначення, яке передбачає всебічне вивчення невеликої території краю переважно силами місцевого на-

селення. В розділі аналізується краєзнавча діяльність і народознавча спадщина І.Франка та його сучасників, зокрема, етнографів В.Гнатюка, М.Павлика, Л.Гарматія і В.Шухевича, який протягом 1899-1908 рр. видав у Львові п'ятитомну етнографічну працю "Гуцульщина". Окрім того висвітлюється діяльність колишнього співробітника Південно-Західного відділу Російського географічного товариства Ф.Вовка, який у 1904-1906 рр. за дорученням НТШ проводив антропологічні дослідження українського населення Карпат.

Таким чином, у кінці ХІХ - початку ХХ ст. в Галичині формується етнографічна школа, що дало можливість створити при НТШ музей, де були окремо виділені етнографічні колекції з Гуцульщини і Бойківщини. Разом з тим, значна увага в праці приділяється історичним дослідженням І.Франка, які стосуються подій опришківського руху, скасування панщини в Галичині у 1848 році, а також історії м.Станіслава, яке з 1962 року носить його славне ім'я.

У зазначений період певну увагу до вивчення історії краю проявляв видатний український історик академік М.Грушевський, автор багатотомної "Історії України-Руси", де, починаючи з першого тому, є відомості, що стосуються Прикарпаття. Велика заслуга М.Грушевського у створенні з числа своїх учнів львівської школи українських істориків, більшість яких, і серед них, перш за все, майбутній академік І.П.Крип'якевич, багато працювало над історико-краєзнавчими темами Прикарпаття. Для галицької школи істориків традиційним було публікувати свої історико-краєзнавчі матеріали у різних періодичних виданнях з метою щонайширшого ознайомлення галицького читача з історією краю.

До історії Прикарпаття проявляли інтерес і виявлені матеріали використовували в своїх працях з історії України учні М.С.Грушевського - Б.Барвінський, М.Кордуба, С.Томашівський,

І. Крип'якевич, І. Кревецький, Б. Заклинський та ін.

Таким чином, в дисертації відзначається, що впродовж XIX і на початку XX століття українські дослідники напрацювали значний історико-краєзнавчий матеріал, який займає помітне місце у вітчизняній історіографії. Цьому в значній мірі сприяла та обставина, що в історичному плані - це давня територія Галицького князівства, а в етнографічному - це тоді ще мало вивчені, а одночасно дуже цікаві регіони Українських Карпат і Прикарпаття - Гуцульщина, Бойківщина, Покуття і Опілля.

У висновках підведені основні підсумки дослідження і відзначено, що завдяки діяльності названих вище народознавців-професіоналів та аматорів було досягнуто європейського рівня у розвитку краєзнавчої проблематики.

Основні результати дослідження викладені в таких публікаціях автора:

1. Гаврилів Б.М. Історико-краєзнавча тема у наукових дослідженнях М. Грушевського // Тези доповідей та повідомлень науково-теоретичної конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження Академіка Михайла Грушевського. - Івано-Франківськ, 1991. - С. 48-49.

2. Гаврилів Б.М. Пам'ятники українського козацтва в Галичині // Тези доповідей Міжнародної наукової конференції, присвяченої 370-річчю Хотинської битви. - Чернівці, 1991. - С. 26-27.

3. Гаврилів Б.М. Історико-краєзнавча тематика в науково-популярних працях Івана Крип'якевича // Тези регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 105-річчю з дня народження визначного історика України академіка Івана Крип'якевича. - Івано-Франківськ, 1991. - С. 35-36.

4. Гаврилів Б.М. Найновіші історико-краєзнавчі видання на Прикарпатті // V Всеукраїнська конференція "Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження

України". Тези доповідей та повідомлень. - Київ-Кам'янець-Подільський, 1991. - С.624-625.

5. Гаврилів Б.М. Відзначення ювілею академіка АН УРСР І.П.Крип'якевича // Український історичний журнал (далі УІЖ), 1991. - 9. - С.155.

6. Гаврилів Б.М. З історії туристсько-краєзнавчих видань на Івано-Франківщині // Всеукраїнська наукова конференція "Туризм і завдання національно-культурного відродження України". - Київ-Черкаси, 1992. - С.45-47.

7. Гаврилів Б.М., Грабовецький В.В. Кабінет історії України у навчальному процесі (Із досвіду роботи вузу). - Київ-НМК ВО, 1992. - 39 с.

8. Гаврилів Б.М., Грабовецький В.В. Кабінет історії України у навчальному процесі (методичні рекомендації) // УІЖ. - 1992. - 4. - С.45-63.

9. Гаврилів Б.М., Любінець І.Я. Українське козацтво в пам'ятниках історії. Науково-історичне дослідження. - Івано-Франківськ, 1993. - 83 с. - іл.

10. Гаврилів Б.М. Розвиток українського краєзнавства на Прикарпатті в XIX ст. // Шоста Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства. - Луцьк, 1993. - С.372-373.

11. Бурдуланюк В.М., Гаврилів Б.М. Історія Прикарпаття. Хронологічний довідник. - Івано-Франківськ, 1994. - 76 с. - іл.

12. Гаврилів Б.М. Довідник краєзнавців Прикарпаття (XIX - початок XX ст.). - Івано-Франківськ, 1994. - Ч.1. - 33 с. - іл.

13. Гаврилів Б.М., Бойчук З.О. Історія Івано-Франківська в хронології: 1962-1994. - Івано-Франківськ, 1994. - 60 с. - іл.

14. Любінець І.Я., Гаврилів Б.М. Шляхами Івана Франка на Прикарпатті. Історико-краєзнавча діяльність І.Франка на Станіславщині в другій половині XIX - початку XX ст. - Івано-Франківськ, 1995. - 64 с. - іл.

15. Гаврилів Б.М. Коротка історія Івано-Франківщини. - Івано-Франківськ, 1995. - 33 с.

16. Гаврилів Б.М., Бойчук З.О. Прикарпаття в історико-краєзнавчих дослідженнях Івана Вагилевича. - Івано-Франківськ, 1996. - 40 с. - іл.

17. Гаврилів Б.М. Розвиток українського історичного краєзнавства на Прикарпатті (XIX - початок XX ст.) // Джерела: науково-методичний вісник. - Івано-Франківськ, 1996. - 2. - С.15-21.

GAVRYLIV BOGDAN MICHAILOVICH. Development of the Ukrainian historical local lore studies in Precarpathia (19th - beg.20th century). Dissertation for the Candidate's degree in the field of historical sciences, specialization 07.00.01. - history of Ukraine. Chernovtsy State University named after Y.Fedkovich. - Chernovtsy, 1996.

The dissertation presents a research of historico-local lore activity and legacy of more than thirty Galician scholars, irrespective of their social and political views. It treats the problems of Precarpathian regional ethnohistory in the works of Galician scholars in the context of formation and development of the historico-local lore researches in the 19th - the beginning of the 20th century. The dissertation contains analysis of the author's basic scientific achievements and also their contribution to the Ukrainian national liberation movement in the period of Austria-Hungarian rule in Galicia.

ГАВРЬЛИВ БОГДАН МИХАЙЛОВИЧ. Развитие украинского исторического краеведения на Прикарпатье (XIX - начало XX в.). Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 - история Украины. Черновицкий государственный университет им. Ю.Федьковича. - Черновцы, 1996.

В диссертации исследуется историко-краеведческая деятельность и научное наследие более тридцати представителей ученых аличины независимо от их общественно-политических взглядов. рассматривается проблематика региональной этноистории Прикаратья в трудах галицких ученых в контексте становления и развития историко-краеведческих исследований в XIX - начале XX столетия. Анализируются основные научные достижения авторов, а также их вклад в украинское национально-освободительное движение в период австро-венгерского господства в Галичине.

Ключові слова: історичне краєзнавство, Прикарпаття, українська історіографія, етнографія, Галичина, Наукове товариство імені Тараса Шевченка.

Видавництво "Плай"
Прикарпатського університету
імені Василя Стефаника.
Підписано до друку 10.07.1996 р. Формат паперу 60x84/16.
Друк. аркушів 1,0. Тираж 100. Зам 14.
Віддруковано на різнографі.

*****

*Віддруковано у друкарні видавництва "Плай".
284000. м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57.*

438420

AB 35.401